

ЛИТЕРАТУРА

1. Брехт Б. Стихотворения. Рассказы. Пьесы. Пред. И. Фрадкина / Брехт Б. – М. : Художественная литература, 1972. – 816 с.
2. Высоцкий В.С. Избранное / В.С. Высоцкий. – М. : Советский писатель, 1988. – 592 с.
3. Высоцкий В.С. Я не люблю / В.С. Высоцкий. – М. : Эксмо-пресс, 2000. – 348 с.
4. Высоцкий В.С. Стихотворения / В.С. Высоцкий. – Смоленск : Русич, 2003. – 480 с.
5. Высоцкий В.С. Стихотворения / В.С. Высоцкий. – М. : Эксмо, 2007. – 480 с.
6. Киплинг Р. Рассказы, стихотворения / Р. Киплинг ; пред. А. Долинина. – Л. : Художественная литература, 1989. – 368 с.

REFERENCES

1. Breht, B. (1972), Poems. Novels. Plays. Pred. I. Fradkin / Breht, B. – Moscow : Artistic literature. – 816 p.
2. Vysotsky, V. (1988), Selected works. – Moscow : Soviet writer. – 592 p.
3. Vysotsky, V. (2000), I don't love. – Moscow : Eksmo-press. – 384 p.
4. Vysotsky, V. (2003), Poems. – Smolensk : Rusich. – 480.
5. Vysotsky V. (2007), Poems. – Moscow : Eksmo. – 480 p.
6. Kipling, R. (1989), Novels, poems. Pred. A. Dolinin / Kipling, R. – Leningrad : Artistic literature. – 368 p.

УДК 821.161.2.09"19"

“ГОРОЖАНСЬКА” ВІЙНА ЯК ІСТОРИЧНИЙ ФАКТ У ПРОЗІ “РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ”

Нестелєєв М.А., к. філол. н., доцент

*Донбаський державний педагогічний університет,
вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Україна*

westalker@ukr.net

Статтю присвячено аналізу зображення громадянської війни в прозі українського модернізму. Автор наголошує на травматичності мілітарних подій, що в українському контексті мали неабияке націотворче значення. Письменники-модерністи (Ю. Яновський, В. Кузьмич, Л. Первомайський, М. Хвильовий та ін.) показані як такі, що осмислювали громадянську війну як непроминальний історичний феномен, головним символом якого була зброя.

Ключові слова: травма, історичність, громадянська війна, деструкція, автодеструкція.

“ГОРОЖАНСКАЯ” ВОЙНА КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ФАКТ В ПРОЗЕ “РАССТРЕЛЯННОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ”

Нестелеев М.А.

*Донбасский государственный педагогический университет,
ул. Г. Батюка, 19, г. Славянск, Украина*

Статья посвящена анализу изображения гражданской войны в прозе украинского модернизма. Автор отмечает травматичность милитарных событий, которые в украинском контексте имели большое нациотворческое значение. Писатели-модернисты (Ю. Яновский, В. Кузьмич, Л. Первомайский, Н. Хвильевой и др.) изображены осмысливающими гражданскую войну как непреходящий исторический феномен, главным символом которого было оружие.

Ключевые слова: травма, историчность, гражданская война, деструкция, автодеструкция.

“LOCAL” WAR AS A HISTORICAL FACT IN PROSE OF “EXECUTED RENAISSANCE”

Nesteelev M.A.

Donbass State Pedagogical University, H. Batiuk str., 19, Sloviansk, Ukraine

Literary trauma theory is one of the most popular of today's scientific disciplines. It interpretes the representation of traumatic events in a literary work. War has always been a major traumatic event that affect the human psyche and formed the so-called post-traumatic experience. For example, an interesting literary phenomenon of “lost generation” was formed on the basis of post-traumatic experience of the World War I. The Civil War in the Ukrainian context was not just a military event, but also the national liberation movement that formed the specifics of postwar creativity. The civil war in the literature of modernism undoubtedly formed a large traumatic field of meanings, which based on the notion of historicity. Ukrainian writers interpreted this event in very original form, and they took as a symbol of this time not some political leader but the weapons that made leaders from ordinary people.

War creates a kind of front-line soldier syndrome in person, the main feature of which is a change of mentality, consisting in the fact that the soldier no longer distinguish between the norms of peaceful and military time. This inability to embody all its military desire into civilian life leads to the so-called “war neurosis” (Z. Freud), the features of which are clearly evident in the fate of Ukrainian modernistic writers.

M. Khvylovy`s works are ones of the most interesting versions of understanding of the historicity of the Civil War. He thought it was a romantic time, and therefore the time of heroic and atypical characters in unusual circumstances where the purpose can easily justify the means.

The civil war often associates primarily with weapons that become a symbol of military confrontation and which sometimes are exhaustive explanation of this confrontation in other texts.

Literary trauma in the prose of Ukrainian writers of this time (L. Pervomaysky, H. Brasyuk, Yu. Yanovsky, O. Kopylenko), who all were somehow involved in the war, is recognized by them as a historical trauma caused by the movement of history and attempt to change this movement to build an independent state.

Key words: trauma, historicity, civil war, destruction, autodestruction.

Об’єктом цього дослідження є “горожанська” війна як історичний факт у прозі українського модернізму. Без подій 1918–1922 рр. українська література була б зовсім іншою. Як відомо, громадянська війна (чи “горожанська”, як її тоді називали) була не тільки військовим конфліктом, але й національно-визвольним змаганням, що й сформувало специфічне ставлення до цих подій. Багато науковців досліджували феномен “горожанської” війни загалом та його відображення/трансформацію в художній творчості – М. Жулинський, І. Захарчук, Л. Кавун, Я. Поліщук, Л. Сенік, О. Харлан, М. Шкандрій та ін. Однак саме розгляду “горожанської” війни як факту історії в модерністській творчості приділялась не надто велика увага. Літературознавці стверджували, що “горожанська” війна відображалась письменниками не об’єктивно й не зовсім історично, без урахування всіх складностей політичного та геополітичного штибу, але це було спричинено, на нашу думку, винятково тим, що війна, як і будь-яка потужна неординарна подія, завжди є травматичною, такою, що провокує зміни в психіці та ставленні до історії як процесу. Тому метою нашої статті є інтерпретація відображення “горожанської” війни в прозі “Розстріляного Відродження” як травматичного феномену, який багато в чому сформував українську літературу ХХ ст.

Виконання поставленої мети передбачає виконання таких завдань: окреслити особливості української теорії літературної травми; проаналізувати “горожанську” війну як травматичну подію; дослідити особливості відображення війни в прозі українського модернізму; зазначити специфіку в зображенні історичності “горожанського” мілітарного конфлікту в літературі.

Як стверджувала сучасна провідна дослідниця феномену травми Мішель Балаєв, “центральна теза сучасної літературної теорії травми – це те, що травма створює невимовний переляк, що розділяє або руйнує особистість. Це слугує основою для розширеного положення, у якому припускається, що ідентичність формується шляхом передачі травми між поколіннями” [1, с. 149].

Поширена сучасна теорія травми відштовхується від поняття абреакції, яке використовується щоб пояснити те, як травматичний досвід утворює “тимчасове забуття” та розмиття власного “Я”. Ця фрейдівська концепція травми та пам’яті наголошує на важливості відтворити чи відреагувати (абреактувати) досвід через пригадування та промовляння. Мішель Балаєв зазначала, що “теорія літературної травми, висвітлена Калі Таль, або критиками (наприклад, Кеті Керут) вважає відповідь на травматичний досвід, у тому числі когнітивний хаос і можливе роздвоєння свідомості, невід’ємною характеристикою травматичного досвіду та пам’яті” [1, с. 150].

Зображення травми в літературі останнім часом викликають велику увагу та породжують усе більш широкий спектр досліджень. За Кеті Карут, “Бути травмованим – значить бути одержимим образом або подією” [2, с. 4]. Тому дослідження української травми в художньому дискурсі “Розстріляного Відродження” із залученням психоаналізу допоможе ретельніше проаналізувати психологію мистецтва, що якраз першочергово передбачає дослідження взаємовпливу подій та образів. Враховуючи численні моделі травми і пам’яті попередніх поколінь, наявні в травматичних текстах, привертає увагу роль конкретного місця, що функціонує з метою змалювати наслідки травми за допомогою метафоричних засобів літератури. На нашу думку, травматичний текст – це такий літературний твір, який передає глибоку втрату або сильний страх на колективному чи індивідуальному рівнях.

У першій половині ХХ ст. переживання травматичного досвіду Першої світової війни сформувало літературний феномен прози “втраченого покоління”. “Втрачене покоління” – мистецька генерація і течія, що сформувалась як наслідок посттравматичного переживання війни творчими особистостями, як результат переосмислення мілітарних подій як важливого соціально-історичного конфлікту. У повоєнний час (у прозі 20–30-х рр. ХХ ст.) важливим фактором суїцидального ризику стає також військовий невроз, сформований на базі фізичної, психологічної чи психосоматичної травми.

Меланхолія й посттравматичні неврози українських революційних митців початку ХХ ст. (“сучасників й активних учасників у боях за комуну” [3, с. 633], за висловом М. Хвильового) свідчать про загострення суб’єктно-об’єктних відносин, бо, як відомо, меланхолійний суб’єкт – це суб’єкт, який переживає втрату об’єкта. Український суб’єкт на початку ХХ століття – це суб’єкт, який втрачає національну історію, а тому громадянська війна і була спробою змінити хід історії, у цьому й полягає уся її націєтворча ідея. Людина, схильна до депресії, реагує на втрату об’єкта почуттям ненависті до себе, від якого виникає потреба захищатись, тому депресивний афект виражається не так у ненависті, як у почутті провини. Автодеструктивна дія або суїцидальна фантазія виникає як результат меланхолійної, тобто депресивної динаміки. Із точки зору психоаналізу, спонука до самогубства виникає як обернення імпульсу вбити іншого. Ця депресивна динаміка яскраво проявилась зокрема у творчості М. Хвильового, який витворив цілісну концепцію “горожанської” війни як романтичного періоду в розвитку нації.

Війна в історії цивілізацій завжди провокувала психологічні зміни в соціумі. М. Магомед-Емінов, досліджуючи “синдром фронтовика”, виокремив два типи досвіду – звичайний та аномальний, війна ж як типова екстремальна ситуація змушує особистість трансформуватися й реінтегруватися, що призводить до утворення посттравматичного стресового розладу – “особливої форми аномального розвитку особистості” [4, с. 28]. Це створює відповідне травматичне й посттравматичне осмислення мілітаризму.

Причому провідним стає зображення постатей надломлених і суперечливих, при відтворенні психічної діяльності яких митці надають перевагу висвітленню взаємодії частин їхнього розщепленого Я, коли ареною боротьби “стає душа людини” [5, с. 20], а конкретніше – зіткнення різних підсвідомих інстинктів. З. Фрейд виокремлював навіть

таке захворювання, як військовий невроз, що в основі своїй є травматичним неврозом, “виникнення якого було полегшене Я-конфліктом” [6, с. 739]. Військовий невроз є узагальненим наслідком фіксації особистості “на якійсь певній частині своєї минувшини” [7, с. 271], яка стосується мілітарних подій. Причому не кожна фіксація може призводити до неврозу, для цього повинна бути болісна травматична дія, тобто така, “яка протягом короткого часу спрямувала в психічне життя таку силу подразливих стимулів, що засвоїти або переробити їх нормальними способами вже не вдається” [7, с. 273]. Схожа фіксація на травмі й призводить до тривалого “порушення функціонування психічної енергії” [7, с. 273], до депресивної психодинаміки, що може призвести до суїцидальної дії. Недаремно письменник І. Дніпровський у “пам’ятці для мемуарів” “Літературні стрічі” (1933) зазначав: “З війни я привіз одну травму – *підступну думку про смерть (курсив автора. – М. Н.)*” [8, с. 13]. Отже, “Горожанська” війна постає своєрідною історією смерті, загибелі нації, єдиними літописцями якої стають її письменники.

Літературознавець Т. Ганжулевич 1929 р. зазначала, що масовий герой Першої світової війни – це космополітичний герой: “Героя Червоної армії висуває маса, у ній він знаходить підтримку, її силою він дужий. Окремих осіб ми тут не бачимо, але ясно бачимо лице всієї маси. Розпливаючись у колективі, цей герой непереможний уже тому, що ім’я йому мільйон; переможений у купці бійців, він лишається переможцем у масах, підіймає цю масу і владно веде її, грізну і міцно з’єднану спільними прагненнями та спільними інтересами. Цей герой непереможний, бо він непоодинокий, бо він є всюди там, де є ті, хто потребує оборони. У нього немає батьківщини, у нього немає національності. Це герой усіх пригноблених і трудящих” [9, с. 1]. Очевидно, що космополітизація війни сприяла вивищенню антижиттєвих (деструктивних) тенденцій як домінантних рис модерного характеру. Смерть такого героя не сприймалась як щось незвичайне та надмірно трагічне, оскільки напозір маса лишилась цілісною, а зникнення однієї дрібної ланки зовсім не позначалось на колективі, який жив заради значно важливішого та міркував вже щодо повоєнного побуту, незважаючи на дрібні втрати на шляху до “світлої” мети.

Перша світова війна породила соціальну й політичну невизначеність у суспільстві, і цю ситуацію використовували революційні діячі, а також по-різному тлумачили митці. Війна вимагає від людини нової адаптації, толерантності до вбивства, рецепція якого завжди супроводжується процесами відторгнення в особистості, що перебуває в ситуації вибору.

Для української літератури цього часу характерна також своєрідна легендаризація народного героя, месника, яку засвідчує оповідання “Кара-круча” (1923) О. Копиленка. Народ називає найвищу кручу біля лісу на честь отамана Крука, що “мстився панам, палив, кидав з кручі – тому і кара” [10, с. 259], а коли ловили його з ватагою – кинувся з неї у прірву. Піднесений стиль викладу, ідеалізація характеру й настанова на виправдання дій персонажа визначає установку на прийняття героїчної ідеї, де абсолютно елімінується поняття історичної доцільності. Це явище було доволі характерне для пореволюційної прози, яка намагалася оспівувати героїчний дух народу в образах декласованих елементів, це відмітив ще 1925 р. М. Доленго, зазначаючи, що “бандитський екзотизм – неодхильна ознака сучасної белетристики” [11, с. 42]. З. Фрейд пояснював імпульсивний чи інстинктивний героїзм бажанням “зберегти віру підсвідомого в безсмертя” [12, с. 21], оскільки наше підсвідоме базується на архаїчному уявленні предків про власну незнищенність, яке парадоксально співіснує з визнанням факту смертності інших.

Проте через десятиліття братовбивчі конфлікти письменники вже зображували психологічно достовірніше, оскільки починав з’являтися жаль за тим трагічним часом, коли родини руйнувались через ідейні розходження. Своєрідну символічну картину з драматичними сімейними зіткненнями відтворив у романтичному стилі Ю. Яновський у новелі “Подвійне коло” з роману “Вершники” (1935). У тексті на прикладі сім’ї Половців

автор показав деструктивну дію громадянської війни, що формує садистські риси в характері колись миролюбних синів. Із погляду гуманістичного психоаналізу, процес перетворення загальної психічної енергії на особливу психосоціальну енергію здійснюється завдяки феномену соціального характеру. Загалом формування соціального характеру або особистості пов'язане з культурою. Завдяки батькам суспільство занурює дитину у світ своїх цінностей, традицій і норм. Однак громадянська війна, як показав Ю. Яновський, занурює особистість у хаотичний світ невизначених цінностей, де батьківська традиція єдності роду вже не сприймається як ціннісна установка. Хаотичний світ вивільняє в братів приховані пристрасті, які спрямовують їх один проти одного. Потяг до руйнування під час війни вивільняється й абсолютизується, стаючи за силою та інтенсивністю домінантною рисою того, хто бере участь у військових сутичках.

Саме так під впливом деструктивної пристрасті розмірковує в новелі махновець Панас Половець, який заперечує і державу, і родину: “Рід у державу вростає, в закон та обмеження, а ми анархію несемо на плечах, нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття” [13, с. 175]. Панас із такою ідеологією руйнування – потенційний суїцидент, невинно він пустив собі кулю в рот із маленького браунінга, визнаючи ідеологію Івана, Панасового брата-червоноармійця, який підтримує космополітичну ідею про те, “що рід розпадається, а клас стоїть, і увесь світ за нас і Карл Маркс” [13, с. 179]. У громадянській війні гинуть брати Андрій (білогвардієць) та Оверко (петлюрівець). Ю. Яновський відтворив військові події романтично, тобто провідною особливістю в його ставленні до реальності є емоції, а не аналіз і знання. Романтизація війни не дає змогу усвідомити т. зв. “характерологічний садизм”, а саме, коли в психіці суб’єкта постійно діючим і провідним фактором стають імпульси до вбивства. Зокрема листоноша з новели “Лист у вічність” романтично жертвує власним життям. Його екзальтація у ставленні до смерті на зразок: “Непереможне бажання одразу вмерти й ні про що не думати, кортіло загородити собі ножа в груди, хотілося лежати в домовині під землею з почуттям виконаного обов’язку” [13, с. 206] – є своєрідною втечею від реальності у фантастичний світ. Адаменко з однойменної новели свою поразку в реальному житті переживає після складного поранення й неможливості продовжувати діяльність у партизанському загоні, тому він скоює самогубство (стріляється зі “стукалки”). Хоча його ставлення до смерті є негативним і реалістичним, про що свідчать його “жахливі слова про неминучу суку-смерть” [13, с. 254]. Ю. Яновський розпочинає й закінчує свій роман у новелах описами сцен автодеструкції, не виправдовуючи їх, але й не засуджуючи, оскільки для нього це фатальне явище у військовий час. Водночас усі самогубці в романі “Вершники” – це постаті з гіпертрофованим почуттям провини, соціальним безсиллям, це люди, які пожертвували індивідуальністю заради колективної ідеї. У письменника немає усвідомленої смерті як наслідку травматичного досвіду в катастрофічному часі. Романтизація війни та смерті є ідеологічним явищем у романі Ю. Яновського як заангажованого митця, який мусив у такий спосіб пристосовуватись до заідеологізованого більшовицького суспільства.

Відхід від історичності у сприйнятті військових подій, від реальної смерті та реальних страждань, перетворення реального безсилля на романтичну ілюзію всемогутності є свідченням катастрофи свідомості. Найяскравіше оспівує цей період як “наганову добу” В. Кузьміч у повісті “Наган № 22738” (1925). Знаково, що комунізм, за встановлення якого фанатично воювали, сприяв деструктивній самореалізації: “Цей наган у мене на столі і своєю вагою придавив том Ленінових творів. Це симптоматично” [14, с. 6]. Абсолютизація ідеології й боротьби за неї сприяла формуванню деструктивних особистостей, політичних демагогів, які втрачали почуття реальності. Психоаналіз звертає увагу на стимулювання агресивної поведінки, до якої вдається ідеологія війни або революції. Спочатку реакція на загрозу може мати форму захисної агресії. Однак,

“проявивши один раз агресивність, людина ніби звільняється від звичайних заборон і перешкод, і це полегшує перехід до інших форм агресивності, зокрема і до жорстокості... А далі все може відбуватись за типом ланцюгової реакції, при якій за якусь мить деструктивність досягає “критичної маси”, і тоді в людини настає стан руйнівного екстазу” [15, с. 388]. Подібний “стан руйнівного екстазу” під час більшовицької революції та громадянської війни образно відтворено в українській прозі 20-х рр. Як, наприклад, закоханість у революційні події яскраво зображена в романі О. Кундзіча “Де-факто” (1927–1928), де головний персонаж Петро Гармата любить революцію за те, що вона “патроніста”.

В. Кузьміч у “Нагані № 22738”, розвиваючи тезу М. Хвильового з оповідання “Редактор Карк” (“Кожний браунінг має свою історію: темну, як духовне нутро окремої особи...” [16, с. 137]), показує вплив імпульсів до вбивства на психіку людини. Учасники громадянської війни жорстоко вбивають один одного, а зброя починає нагадувати їм еротичний об’єкт: “Наган цілує, як ніяка дівчина, – вогнево і соковито, до самої крові” [14, с. 14]. Поклоніння деструктивності, згідно з яким культивується війна й зневажається жінка, є показовим в історії про вагітну Полю, яку хотів звалтувати офіцер Збишко. Дівчина просить дати їй наган, щоб застрелитись останнім набоем, а Збишко змушується з неї та її вагітності, влаштувавши “хрестини чорної дитини” [14, с. 24]. Наган для офіцера стає символом нав’язливого поклоніння деструктивності: “І голова стала наганяча” [14, с. 34].

Психоаналітик К. Меннінгер доволі широко трактував автодеструкцію як будь-яку форму свідомого чи несвідомого підкорення потягу до смерті, який утворює численні форми саморуйнування [17, с. 15]. Він вважав, що в кожній автодеструктивній дії наявні три складники бажання: “бажання вбити” (агресія), “бажання бути вбитим” (автоагресія) та “бажання бути мертвим” (фантазія про спокій) [17, с. 32–33]. Подібна градація бажань / потягів зображена в оповіданні Г. Брасюка “Сни та дійсність” (1930), де також демонізується зброя як символ “горожанської” війни (“хрест двадцятого століття – браунінг, мусимо нести його, бо ми ніколи не воскреснемо” [18, с. 19]). Г. Брасюк окреслює цей час так: “Прокляте життя, проклята стихія, хаос...” [18, с. 3]. Його персонаж шукає щастя, хоча чудово розуміє, що воно “колись буде в соціалізмі, а тепер – у боротьбі” [18, с. 12]. Історичність “горожанської” війни усвідомлюється як її брутальність, типова сила історичного руху, яка згодних веде, а незгодних тягне. У випадку, зображеному Г. Брасюком в оповіданні, це окреслено ще точніше – незгодних просто вбивають, марно в цьому травматичному просторі “кулемети набридли буденщиною” [18, с. 3].

В оповіданні Л. Первомайського “Григір” (1928) теж зображено ситуацію травматичного сприйняття війни як Іншого, як невідворотного та смертельно-небезпечного. У тексті введена постать хворого на туберкульоз, який доживає останні дні, а потім героїчно гине, захищаючи друзів. Письменник майстерно вибудовує ту психологічну атмосферу, яка змушує хворого Григора прийняти думку про смерть. Його стан був справді безнадійний, він “ходив з очима повними смерті і випльовував по шматочку життя” [19, с. 53], а “уночі його брав відчай” [19, с. 54]. Оточення навіть прискорює його загибель, ставлячись до нього, як до живого мерця, причому Григір неймовірно хотів жити й боявся смерті, однак “мусив її бажати” [19, с. 54]. Його товариші навіть почали перейматись, що він спробує накласти на себе руки: “Ми думали, що він закінчить тоску самогубством, і забрали всю зброю з гуртожитку” [19, с. 55]. Проте Григір умирає від петлюрівського нагану, причому “він навіть не намагався запобігти смерті” [19, с. 59]. Його бажання померти переважило бажання жити. Цікаво, що в оповіданні смерть подається як альтруїстична й героїчна дія. Суб’єкт, який вирішує померти, у такий спосіб бунтує проти почуття безпорадності й

безсилля: “Він зробив своє діло й свідомо став на страту. Не хотів животіти, псувати життя інших і мучитися самому” [19, с. 59].

Найцікавіша особистість доби “Розстріляного Відродження” – це, безперечно, М. Хвильовий, який особисто пережив “горожанську” війну та згодом своєрідно переосмислив її у своїй творчості. Особистісні державницькі хитання М. Хвильовий переживав як світоглядний злам, який, на думку О. Гана, відбувся восени 1918 р., коли Фітільов спочатку організував із селян Козіївки загін на захист УНР, а потім, відчуваючи “непевність і відчай” [20, с. 28], почав підтримувати більшовиків. Двоїстість бажань (він любить і ненавидить свою націю) відчутна зокрема в образі Дмитрія Карамазова, який, за свідченням деяких тогочасних читачів, у другій частині роману “Вальдшнепи” (до цього часу не знайденої) закінчує життя самогубством. Знаково, що в пізніших авторських художніх візіях революція поставала винятково як “романтика” [21, с. 402], а війна, незважаючи на те, що “витерпів фізично, але морально це випробовування мене надломило” [22, с. 832], як необхідний і єдиний шлях до “загірньої комуни”. “Романтичне” в авторському тлумаченні екстрапольоване навіть на всю епоху, яка постає безумовно травматичною, що найкраще помітно в новелі “Я (Романтика)”.

Ставлення до романтичних подій “горожанської” війни М. Хвильовий висловлював у багатьох текстах. Так, зокрема яскраво це висвітлено в новелі “Легенда” (1923), яка разом із оповіданням “Солонський Яр” (1923 р.) відсилає до проблематики “Гайдамаків” Т. Шевченка, що є одним із найвизначніших текстів доби романтизму. Проте романтика “горожанської” війни в М. Хвильового завжди перетворюється на трагедію війни, на фатальну неможливість перебороти українську психіку травмованого війною суб’єкта, і ця зміна найкраще й найлаконічніше зафіксована автором у новелі “На глухому шляху” (1923 р.): “Говорив про бунт – такий гострий, як бритва на горлі, такий грізний, як смерч в океані... А бунт виріс і положив бритву на горло” [23, с. 178]. Інакше кажучи, захоплення бунтом (історично “горожанська” війна і була таким собі своєрідним бунтом супроти, приміром, Росії) перетворилось у хронічний і непереборний страх, специфічний страх історії. Спокуса революційного самознищення спонукала колишніх революціонерів не терпіти спокійної буденності, а робити щось, аби тільки не бути пасивними спостерігачами.

Для прози представників “втраченого покоління” характерне неоднозначне ставлення до смерті й до самогубства, оскільки війна провокує мілітарного суб’єкта до зміни звичних моральних норм у ставленні до небуття. Дослідниця І. Захарчук проголосила визначальним для всіх тоталітарних режимів “феномен піднесення та розбудови топосу ворога” [24, с. 84], який був свідченням “тотальної мілітаризації свідомості” [24, с. 54]. Для такої колективної психіки війна припиняє бути завершеним процесом, перетворюючись на перманентний стан суспільства, що постулює два паралельні процеси: “демонізацію ворога й ідеалізацію героя” [24, с. 85]. Мілітарного героя при цьому зображено як особистість, для якої інтереси Батьківщини вищі за власні, та таким, що може перебороти себе задля суспільної мети. Приймавши суспільну ідею за провідний орієнтир, людина позбувається індивідуалізму та включається в колективну тілесність, здатну без вагань прийняти соціально корисну смерть, саможертвовно утвердити колективістські цінності.

Отже, “горожанська” війна в прозі українського “втраченого покоління” (“Розстріляного Відродження”) постає як травматична історична подія, що призвела до неоднозначних наслідків. Літературна травма у висвітленні українських письменників цього часу, які всі так чи інакше брали участь у війні, усвідомлюється ними як травма історична, спричинена рухом історії та намаганням змінити цей рух, зокрема у спробі побудувати незалежну державу. Не випадково саме зброя (браунінг, наган) стає символом цієї доби, саме через річ, що несе смерть, автори й осмислюють час “горожанської” війни. Проза письменників “Розстріляного Відродження” потребує подальших анукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Balaev M. Trends in Literary Trauma Theory / Michelle Balaev // Mosaic (Winnipeg). – Vol. 41. – No. 2. – June 2008. – pp. 149 – 166.
2. Caruth C. Trauma : Explorations in Memory / Cathy Caruth. – Maryland : John Hopkins University Press, 1995. – 288 p.
3. Хвильовий М. Вас. Еллан // Твори : у 2 т. – Т. 2: Повесть. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / Микола Хвильовий. – К. : Дніпро, 1990. – С. 630–640.
4. Магомед-Эминов М. Личность и экстремальная жизненная ситуация / М. Магомед-Эминов // Вестник МГУ : Серия 14 : Психология. – 1996. – № 4. – С. 26–35.
5. Анц Т. Психополітика після Фрейда в літературі експресіонізму й авангарду / Т. Анц // Експресіонізм : зб. наук. пр. / [Упоряд. Т. Гаврилів]. – Л. : ВНТЛ-Класика, 2004. – С. 13–28.
6. Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия // Я и Оно : сочинения [Пер. с нем.] / Зигмунд Фрейд. – М. : Изд-во Эксмо; Харьков : Изд-во Фолио, 2005. – С. 711–770.
7. Фрейд З. Вступ до психоаналізу / Зигмунд Фрейд. – К. : Основи, 1998. – 709 с.
8. Дніпровський І. Літературні стрічі (Пам'ятка для мемуарів) / І. Дніпровський // Слово і час. – 1995. – № 3. – С. 13–17.
9. Ганжулевич Т. Червона армія в художній літературі / Т. Ганжулевич // Література і мистецтво. – 1929. – № 8 (23 лютого). – С. 1.
10. Копиленко О. Кара-круча // Буйний хміль : роман; повість; оповідання / О. Копиленко. – К. : Дніпро, 1990. – С. 257–262.
11. Доленго М. Критичні етюди / М. Доленго. – К. : ДВУ, 1925. – 73 с.
12. Фрейд З. Мы и смерть. По ту сторону принципа наслаждения / Зигмунд Фрейд // Рязанцев С. Танатология – наука о смерти. – СПб. : Вост.-Европ. ин-т психоанализа, 1994. – С. 13 – 24.
13. Яновський Ю. Вершники // Твори: в 5 т. – Т. 2: Романи / Юрій Іванович Яновський. – К. : Державне видавництво худ. літ-ри, 1958. – С. 169–255.
14. Кузьміч В. Наган № 22738 // Наган : збірка оповідань. – вид. 2-е / В. Кузьміч. – Харків-Одеса : ДВУ, 1930. – С. 5–43.
15. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Эрих Фромм. – М. : ООО “Издательство АСТ”, ООО “Транзиткнига”, 2004. – 635 с.
16. Хвильовий М. Редактор Карк / Микола Хвильовий // Хвильовий М. Твори : у 2 т. – Т. 1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті. – К. : Дніпро, 1990. – С. 136–154.
17. Меннингер К. Война с самим собой / К. Меннингер ; [перевод Ю. Бондарева]. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 480 с.
18. Брасюк Г. Сни і дійсність // Сни і дійсність : оповідання / Г. Брасюк. – Харків-Одеса : ДВУ, 1930. – С. 3–18.
19. Первомайський Л. Григір // Оповідання / Л. Первомайський. – Харків-Одеса : ДВОУ, “Молодий більшовик”, 1934. – С. 53–61.
20. Ган О. Трагедія Миколи Хвильового / О. Ган. – Б. м. : Прометей, 1947. – 69 с.

21. Хвильовий М. Санаторійна зона / Микола Хвильовий // Хвильовий М. Твори : у 2 т. – Т. 1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті. – К. : Дніпро, 1990. – С. 379–487.
22. Хвильовий М. Краткая биография // Твори : у 2 т. – Т. 2: Повість. Оповідання. Незакінчені твори. Нариси. Памфлети. Листи / Микола Хвильовий. – К. : Дніпро, 1990. – С. 830–837.
23. Хвильовий М. На глухому шляху // Твори : у 2 т. – Т. 1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті / Микола Хвильовий. – К. : Дніпро, 1990. – С. 175–180.
24. Захарчук І. Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму) : монографія / І. Захарчук. – Луцьк : ПВД “Твердиня”, 2008. – 406 с.

REFERENCES

1. Balaev, M. (2008), Trends in Literary Trauma Theory, Mosaic (Winnipeg), Vol. 41, No. 2, June, pp. 149–166.
2. Caruth, C. (1995), Trauma: Explorations in Memory. Maryland, John Hopkins University Press.
3. Khvylovyi, M. (1990), Vas. Ellan, Tvory [Works]: U 2 t., T. 1., Dnipro, Kyiv, Ukraine, pp. 630–640.
4. Mahomed-Eminov, M. (1996), “Personality and extreme life situation”, Vestnik MGU. Ser. 14. Psychology, Vol. 4, pp. 26–35.
5. Ants, T. (2004), “Psychopolitics after Freud in literature of expressionism and avant-garde”, Ekspressionizm: Zbirnyk naukovykh prats [Expressionism: Collected Works], Translated by Havryliv, T., Lviv, Ukraine, pp. 13–28.
6. Freud, S. (2005), Beyond the Lust-Principle, Ya i Ono: Sochineninia [Ego and Id. Works], Translated from German, Moscow, Russia, pp. 711–770.
7. Freud, S. (1998), Vstup do psykhoanalizu [Introduction to psychoanalysis], Translated by Tarashchuk, P., Kyiv, Ukraine.
8. Dniprovskiy, I. (1995), “Literary meeting (Memo to memoirs)”, Slovo i Chas, Vol. 3, pp. 13–17.
9. Hanzhulevych, T. (1929), “Red Army in fiction”, Literatura i Mystetstvo, Vol. 8 (February 23), p. 1.
10. Kopylenko, O. (1990), Kara-krucha, Buinyi khmil: Roman; Povist; Opovidannia [Wild hops: Novel; Story; Short stories], Dnipro, Kyiv, Ukraine, pp. 257 – 262.
11. Dolenho, M. (1925), Krytychni etiudy [Critical essays], DVU, Kyiv, Ukraine.
12. Freud, S. (1994), We and Death, Tanatolohiia – nauka o smerti [Thanatology – the study of death], Translated by Riazantsev, S., Saint-Petersburg, Russia, pp. 13–24.
13. Yanovskiy, Yu. (1958), Vershnyky, Tvory [Works]: In 5 p., Part 2, Novels, Derzhavne vydavnytstvo khud. lit-ry, Kyiv, Ukraine, pp. 169–255.
14. Kuzmich, V. (1930), Nahan № 22738, Nahan. Zbirka opovidan [Nagant. The collection of short stories], DVOU, “Molodyi bilshovyk”, Kharkiv–Odesa, Ukraine, pp. 5–43.
15. Fromm, E. (2004), Anatomiiia chelovecheskoi destruktivnosti [Anatomy of Human Destruction], Translated by Teliatnikov, E., Moscow, Russia.
16. Khvyliovyi, M. (1990), Redaktor Kark, Tvory [Works]: In 2 vol., Vol. 1, Dnipro, Kyiv, Ukraine, pp.136–154.
17. Menninher, K. (2000), Voina s samim soboi [Man Against Himself], Translated by Bondarev, Yu., Moscow, Russia.
18. Brasiuk, H. (1930), Sny i diisnist, Sny i diisnist. Opovidannia [Dreams and reality. Short stories], DVOU, Kharkiv–Odesa, Ukraine, pp. 3–18.
19. Pervomaiskyi, L. (1934), Hryhir, Opovidannia [Short stories], DVOU, “Molodyj bilshovyk”, Kharkiv–Odesa, Ukraine, pp. 53–61.
20. Han, O. (1947), Trahediia Mykoly Khvyliovoho [Mykola Khvylovyi’s Tragedy], Prometei, Munich, Germany.

21. Khvyliovyi, M. (1990), Sanatoriina zona, Tvory [Works]: In 2 vol., Vol. 1, Dnipro, Kyiv, Ukraine, pp. 379–487.
22. Khvyliovyi, M. (1990), Kratkaia biohrafia, Tvory [Works]: In 2 vol., Vol. 1, Dnipro, Kyiv, Ukraine, pp. 830–837.
23. Khvyliovyi, M. (1990), Na hlukhomu shliakhu, Tvory [Works]: In 2 vol., Vol. 1, Dnipro, Kyiv, Ukraine, pp. 175–180.
24. Zakharchuk, I. (2008), Viina i slovo (Militarna paradyhma literatury sotsialistychnoho realizmu) [War and words (the military paradigm of socialist realism)], PVD “Tverdnyia”, Lutsk, Ukraine.

УДК 821.161.2:82-3:130.123.4

SPIRITUALITY AS A DETERMINE DOMINANT OF CONFLICT IN TETRALOGY BY R. IVANCHENKO ABOUT OLD RUS

Nikolayenko V.M., Candidate of Philological Science, Associate Professor
Zaporizhzhya National University, Zhykovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

Nikolajenko2012@rambler.ru

The article investigates the problem of spirituality in the tetralogy by R. Ivanchenko about Old Rus as a combination of conflicts, manifested as opposition of various interests and views, which results in different kinds of complications involving complex collisions on religious, moral, ethical, social and political levels.

Keywords: spirituality, conflict, problem, dominant.

ДУХОВНОСТЬ КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩАЯ ДОМИНАНТА КОНФЛИКТНОСТИ В ТЕТРАЛОГИИ Р. ИВАНЧЕНКО О ДРЕВНЕЙ РУСИ

Николаенко В.Н.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

Статья посвящена изучению проблемы духовности в тетралогии Р. Иванченко о Древней Руси как совокупности конфликтов, которые проявляются как противостояние различных интересов и взглядов, последствиями которых являются различного рода осложнения, сопровождающиеся сложными коллизиями на религиозном, морально-этическом, социально-политическом уровнях.

Ключевые слова: духовность, конфликт, доминанта.

ДУХОВНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ДОМІНАНТА КОНФЛІКТНОСТІ В ТЕТРАЛОГІЇ Р. ІВАНЧЕНКО ПРО ДАВНІЮ РУСЬ

Ніколаєнко В.М.

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

Метою статті є аналіз проблеми духовності, яка є визначальною рисою конфліктності в тетралогії Р. Иванченко, й досі не була об'єктом вивчення. Теоретичною парадигмою став погляд Гегеля на природу конфлікту. В аналізі романів спираємося на бачення в художніх творах ученим єдності протилежностей.

Духовність індивіда – складний комплекс якостей людини. Для визначення цього осередку вживається поняття “духовний світ”, під яким прийнято розуміти знання, почуття і волю людини, акцентуючи увагу на тому, що ці характеристики виведені з соціального становища. Глобальний вектор конфліктності визначає елемент духовності в суспільному й приватному житті людини. Одним зі складників духовності людини авторка вважає мораль і загострює морально-етичні конфлікти. Письменицький наголос падає на проблему залежності духовного світу індивідуума від сили зачеплення за матеріальне буття. Р. Иванченко зосереджує увагу на психологічних конфліктах.

Проблему українців авторка вбачає у збереженні народної душі. Художньо осмислюючи цю проблему, вона вдається до різних текстуально матеріалізованих засобів моделювання конфліктності для утвердження позитивних якостей людини, навіть такої, яка пройшла повний процес деградації.

Внутрішня конфліктність позначена формуванням національної духовності, у якому провідна роль належить культурі, що стала на варті збереження національної пам'яті й національних інтересів.